DUN KARM U SAN ĠILJAN

minn GUŻE' CARDONA

Miż-żmien li fih kiteb DUN KARM, għaddew għaxriet ta' snin, li fihom il-gosti u l-modi letterarji tbiddlu mhux ftit! Imma l-bidla ma tista' qatt tnessi u tfarrak it-tajjeb li tkun twettaq maż-żmien għax inkella ċ-ċiviltà tmur lura. Għalhekk iċ-ċiviltà tibqa' tfakkar lill-benefatturi tas-Soċjetà ta' kull età. Illum il-kittieba ta' żmienna tbiegħdu mill-forom letterarji ta' Dun Karm u mill-motivi reliġjużi, patrijottiċi u familjari tiegħu, imma jien żgur li l-Poplu Malti għandu jibqa' grat lejn dan il-ġgant tal-letteratura tagħna li ħoloq ilsien minġur u mirqum li ta lil Pajjiżna prestiġju kulturali hekk li fdieh quddiem il-barrani.

Dan hu l-mertu u l-glorja ta' DUN KARM u tgħid xi tgħid il-kritika jibqa' l-fatt li ħadd daqs Dun Karm Psaila ma ħaffef il-proċess letterarju u għen biex ilsienna jkun jista' jidħol fil-qrati u fl-iskejjel, fl-Università u fil-Parlament. Hu li ma ħalliehx mgħaj-jar u mċerċer, mitluq u mistkerrah u tah il-libsa li bdew ifasslulu ta' qablu u ta' żmienu, bħal Ġużè Muscat Azzopardi u Ninu Cremona. U kieku ma kienx hu li xegħel it-Torċa qawwija ta' l-Ilsien Malti, min kien jista' jgħidilna fiż-żgur li kien se jidhru hekk malajr u f'daqqa Aquilina u Briffa, Vassallo u Buttigieg, Pisani, Delia u Zammit u warajhom ix-xmara ta' dwal letterarji ta' żmienna?

Psaila kien l-idejal, l-imgħallem, il-mexxej tal-ġenerazzjoni ta' qabilna u ta' żmienna. Lilu studjaw biex jisiltu mill-kelma Maltija bennitha u min ma għamilx hekk aktarx li baqa' dgħajjef u qatt ma ssaħħaħ. Minnu tħeġġu fit-titjir letterarju u firxu s-sema Malti bil-versi u l-kitba tagħhom, biex warajhom ġew il-kittieba moderni ta' żmienna. Dun Karm beda wkoll minn isfel u sseqqer sa l-iġbiel tal-poeżija bil-**Quddiem Xbiha tal-Madonna** fl-1912; **Lid-Dielja** 1913; **Lill-Kanarin Tiegħi** u **Il-Vjatku** fl-1915; **Il-Monument** 1917. U jekk kien għad baqa' min ma fehemx l-importanza tal-poeżija Dun Karmjana, fl-1920 tana **Il-Musbieħ tal-Mużew,** li għax kien tabilħaqq tajjeb qanqal it-tinġiż tal-barranin. U baqa' sejjer il-Poeta tagħna bl-**Innu Malti fl-1922; Non Omnis Moriar** u **L-Għanja tar-Rebħa** fl-1927; **Roma Immortalis, Alla Mhux Hekk, Trid Taf,** u **Mater Purissima** fl-1929; is-sunetti **Bjuda** u **Univers leħor** fl-1930; **Lill-Knisja** u **Warda li Tgħid Ġrajjietha** (1931); **Rmied, Dell u Dija, Otia Aestiva I,** u **Għal Dun Mikiel Xerri** fl-1932. Din hi t-tiġrija

trijonfali ta' l-Ilsien Malti u t-tismir tat-tebut ta' l-egħdewwa tal-Malti, li wieħed minnhom kien ġar sewwa ta' Dun Karm fil-Qaliet ta' S. Ġiljan fejn ninsabu llum.

Il-poeta tagħna wara li għex xi żmien Ħaż-Żebbuġ fejn twieled, mar igħammar is-Seminarju fl-1910, imbagħad Triq l-Ifran, il-Belt sa l-1936, imma fl-aħħar tliet snin minn dawn, ġie jqatta' s-sjuf t'egħu S. Ġiljan wara xi sena jew tnejn S. Pawl il-Baħar, li qanqlu jikteb l-ewwel parti ta' **Otia Aestiva.** Nafu li mill-ittra li kiteb lil Aquilina fil-25 ta' Settembru 1933 li f'Mejju Mons. Psaila kera mezzanin il-Qaliet li dik il-ħabta kellu n-numru 26 Triq Spinola u hemm qagħad sas-sajf ta' l-1936. Telaq dan il-post għax meta rtira bil-pensjoni mil-Librerija Pubblika ma kellux għalfejn jibqa' l-Belt u ġie Tas-Sliema u għalhekk ħalla l-mezzanin ta' S. Ġiljan.

B'danakollu kien xortih tajba S. Ġiljan li laqa' għal madwar tlitt isjuf lis-Saħħar tal-Għanja Maltija u biex dil-ġrajja ma tintesiex il-Parroċċa ta' S. Ġiljan u l-Akkademja tal-Malti laqgħu l-ħsieb tiegħi li nwaħħlu rħama ma' dan il-post, fejn Psaila kiteb xi versi mill-aħjar. Imma nistħajjel kulħadd bil-kurżità biex ikun jaf sewwa x'kiteb Dun Karm fi Triq Spinola. L-**Otia Aestiva** mqanqla mid-dehriet ta' S. Pawl il-Baħar tkompliet hawn, imma forsi l-aktar poeżija importanti hi **Il-Ġerrejja u Jien** li hi intimament marbuta ma' ħajjet il-poeta u ma' din il-bajja. Minn fuq it-terrazzin li jħares għall-baħar Dun Karm kien joqgħod jitgħaxxaq u jirrifletti: jilmaħ filgħodu d-dgħajsa taqta' 'l barra u tasal f'nofs inhar bejn sema u ilma biex filgħaxija għajjiena titbandal fil-qala sakemm ikeffinha d-dlam — xebh perfett u naturali mal-ħajja tal-Poeta li kellu 62 sena:

Jiena wkoll ta' setgħeti
frixt il-qlugħ kollha u qbadt it-tmun tar-rieda
u fuq il-mewġ ta' żmieni
qtajt 'il barra qatigħ. Ġarrabt il-ġlieda

mal-ħalel u mar-rwiefen
u darbtejn rajt il-mewt b'daħka waħxija
issejjaħli taħt l-ilma: . . . .

Hawn issa t-tnejn nitbandlu
qegħdin fil-qala jien u d-dgħajsa tiegħi.

U biex ma niħdux żball, il-poeta ħallielna d-data: 16-18 ta' Ġunju, 1933.

F'dan l-istess post Mons. Psaila ispira ruħu biex jikteb is-sunett għal qalbu ħafna, LIL M.A. VASSALLI, Żebbuġi bħalu, li ra mhux ftit fuq wiċċu. Jidher ċar li dan kien imqanqal mill-Bijografija u ż-żewġ sunetti ta' Ninu Cremona, imma aħjar minnhom, għalkemm mhux isbaħ minn dak ta' Ġorġ Pisani. Il-poeta ried juri l-qima tiegħu għal dan ir-rivoluzzjonarju li ma kienx prattiku, imma b'danakollu għamel wisq ġid għal Ilsienna:

Vassalli, meta ngħarax ġewwa ħsiebek
il-ħsieb li kiber ma' żgħożitek f'Ruma
u kif fissirtu fit-taħdit ma' ħbiebek
meta lil Artek rajt bil-ħan maħkuma
Malti Safi tassew joħroġ minn fommi
mhux għax għallimtna l-ġmiel, is-saħħa, il-għana
tal-Isien li tkellmet bih ommok u ommi
iżda għax ħabbejtha lil din l-art ħanina
u kont ewlieni fost in-nisel tagħna
li ħsibt il-jedd li nkunu ġens għalina.

X'atteġġjament nobbli tal-Poeta Dun Karm lejn dan il-bniedem li sa dik il-ħabta kien għadu mgħajjar! X'tolleranza, biex ngħid hekk, **post-konċiljari** minn qalb dan il-qassis eżemplari u jiddistingwi bejn il-patrijott u l-ħajja privata tiegħu, ħaġa wisq diffiċli f'dak iż-żmien.

Żewġ poeżiji oħra li twieldu f'S. Ġiljan f'dan il-post huma **Lill-Kelb** miktuba fis-16 ta' Lulju 1934 u **Bewsa** li tlestiet fit-30 ta' Ġunju 1935, it-tnejn frott tal-qari siewi li kien jaqra. Il-poeta jissaħħar minn ħsieb, jorqmu, jiżviluppah u joħroġ il-ġmiel tal-poeżija, **Bewsa;** jew janalizza r-rabta li hemm bejn il-Kelb u sidu. Fiż-żewġ poeżiji hemm ir-rabta ta' l-imħabba bejn annimal u bniedem u fl-oħra bejn tarbija ta' fuq l-idejn u r-reġina ta' Franza, Marie Antoinette. Ir-reġina misjuqa fuq il-karru lejn il-giljottina qalb baħar ta' niesifferoċjati, waqt li l-kelb għalkemm kultant imsawwat minn sidu jibqa' jħobbu. L-imħabba hi l-qofol tal-ħsieb Dun Karmjan, ġibda safja u ħanina li tbiddel ħajjet il-bniedem ukoll fl-aqwa traġedja, mhux il-ġibda sesswali li daħħlu xi psewdo-kritiċi dan l-aħħar. Imħabba ta' tarbija li...

tiġbor fuq fommha
il-ponot ta' subgħajja
u 'l fuq mir-rjus tixħtilha bewsa.
Mewġa sħuna ta' demm tfawwar mill-qalb imrażżna
tar-Reġina
u fuq wiċċha
tinżel demgħa ta' faraġ: joħla l-morr tal-mibegħda
fil-benna ta' l-imħabba
u bla tkexkixa
tniżżel rasha r-Reġina
taħt ix-xafra tal-mewt...
Kemm tiflaħ bewsa!

Iżda forsi l-aktar rabtiet twal fil-versi ma' S. Ġiljan insibuhom fit-tieni taqsima ta' **Otia Aestiva,** li għalkemm inkitbet wara, baqgħet kwadru l-aktar fidil u awtentiku tal-ħajja f'S. Ġiljan 40 sena ilu. Il-poeta jibda b'nota ta' ħajr talli ġie l-Qaliet u jfaħħar mhux ftit ġmielu:

''Rebaħni S. Ġiljan, għax donnu s-sema
ried ikunli ħanin u jisma' talbi
Sew sew f'nofs il-Qaliet sibt dar għal qalbi
Għax għandu S. Ġiljan tiżwiq u ħlewwa''.

Araw kif il-poeta jiddeskrivi d-dar fejn twaħħlet l-irħama:

''Daqsxejn ta' daħla u bitħa tawwalija
li tiddellel fis-sajf b'dielja werrieqa:
Erba' kmajriet ma' l-id il-leminija
kollha b'xi bieb għall-bitħa jew b'xi tieqa;
Itemm id-dar u jtik li bih tiftaħar
setaħ miftuħ li jħares fuq il-baħar''.

Mis-setaħ Dun Karm seta' jara mit-Torri sal-Balluta u fir-Ramla jiftakar li kien jgħum m'ommu; jiddeskrivi s-sewwieqa u lill-ġirien u fuq kollox lil Ġannina, bint kuġinu Ġananton, li kienet miegħu. Ipinġihielna:

''Qalb safja ma' kulħadd tal-ħbieb saħħara
max-xjuħ ħanina, ħelwa maċ-ċkejknin;
meqjusa fit-taħdit, fli-lbies mistħija
irżina fil-fehmiet, iżda qawwija''.

Igħarrafna li fis-sagħtejn jerfgħu mill-mejda, dejjem bil-qies u nbid qatt u wara jistrieħ xi siegħa jew jagħmel xi passejn jaqra fid-dell; jagħmillek partita rami ma' xi ħbieb; igħid l-Uffizzju u

jmur taħt is-sur għal xi logħba jew tnejn boċċi u ta' din il-logħba ħallielna deskrizzjoni l-aktar dettaljata. Qrib l-Ave Marija jiġbed lejn il-knisja tal-Kunċizzjoni li jfakkar bil-kliem:

"Hemm knisja ċkejkna fuq il-blat mibnija
fi żmien il-kavalieri ta' l-Isptar,
knisja moħtara 'l Dik li Alla xabba'
bil-ħajr u d-dnub tan-nisel qatt ma tabba'."

Il-poeta tagħna mill-knisja kien imur jieħu ftit tè, li jinżillu tajjeb daqs il-birra Cisk. Malli jbexbex jagħmillek dawra max-xtajta u jiddeskrivi kull ma jara: żgħażagħ u xjuħ, il-Club Aquatic, in-namrati u l-ferħ u ċ-ċajt tal-ħajja sajfija ta' S. Ġiljan. Jerġa' lura d-dar fil-ħin għax ma jridx iħalli lil Ġannina tistennieh. Jingħad ir-rużarju għas-sinjal mogħti minnha u hekk l-ikel tar-ruħ inissel xewqa għal dak tal-ġisem, dejjem bil-qies, u wara xi ftit ċajtiet mal-ġirien imur jorqod wara talba qasira lil Alla. Il-Qassis Poeta jiżżi ħajr lill-Ġustizzja u t-Tjieba Divina ta' dan kollu u jagħlaq din il-poeżija twila ta' 492 versi bil-kliem:

"U jien ma nixtieq xejn aħjar minn dan
kemm indum fil-qaliet ta' San Ġiljan!"

Hemm ġrajjiet oħra konnessi mal-ħajja ta' Dun Karm f'S. Ġiljan, biċċiet minnhom ta' niket: Fis-sajf ta' l-1933 siefer ma' Ġannina u marru Lourdes. Tgħid biex titlob grazzja kbira lill-Madonna għall-marda kiefra li fl-1937 ħaditha fil-qabar? Aktarx iva milli le. F'S. Ġiljan ukoll aktarx li qagħad jixtarr il-kruha ta' l-attakki li xi nies bla qalb tefgħu fuqu talli kien jikteb bil-Malti... u forsi hawn ukoll il-Poeta qagħad itella' u jniżżel jekk jiktibx is-sunett "Lil Ħabibi Pi. Di". Dun Karm lil dan il-barrani li qabad miegħu wieġbu bl-aktar mod dinjituż u solenni:

"... jekk int ismi rfistu
jien naħfirlek quddiem kulħadd
kif għandu jagħmel saċerdot ta' Kristu!"

Dan hu l-karattru sod, sinċier u nobbli tal-Poeta Nazzjonali, li S. Ġiljan għandu tabilħaqq għalfejn ikun ferħan li laqgħu fi ħdanu għal xi żmien.

S. Ġiljan hu tassew kburi bid-dehriet sbieħ li għandu, bil-lussu tal-lukandi, bil-għadd ta' turisti li jżuruh, imma għandu jkun ukoll imkabbar bil-versi li l-Poeta Nazzjonali kiteb fih u wisq aktar għalih. Il-Poeta ma mietx, għadu u jibqa' mal-Ġiljaniżi bi vrusu l-Poeta Nazzjonali.